

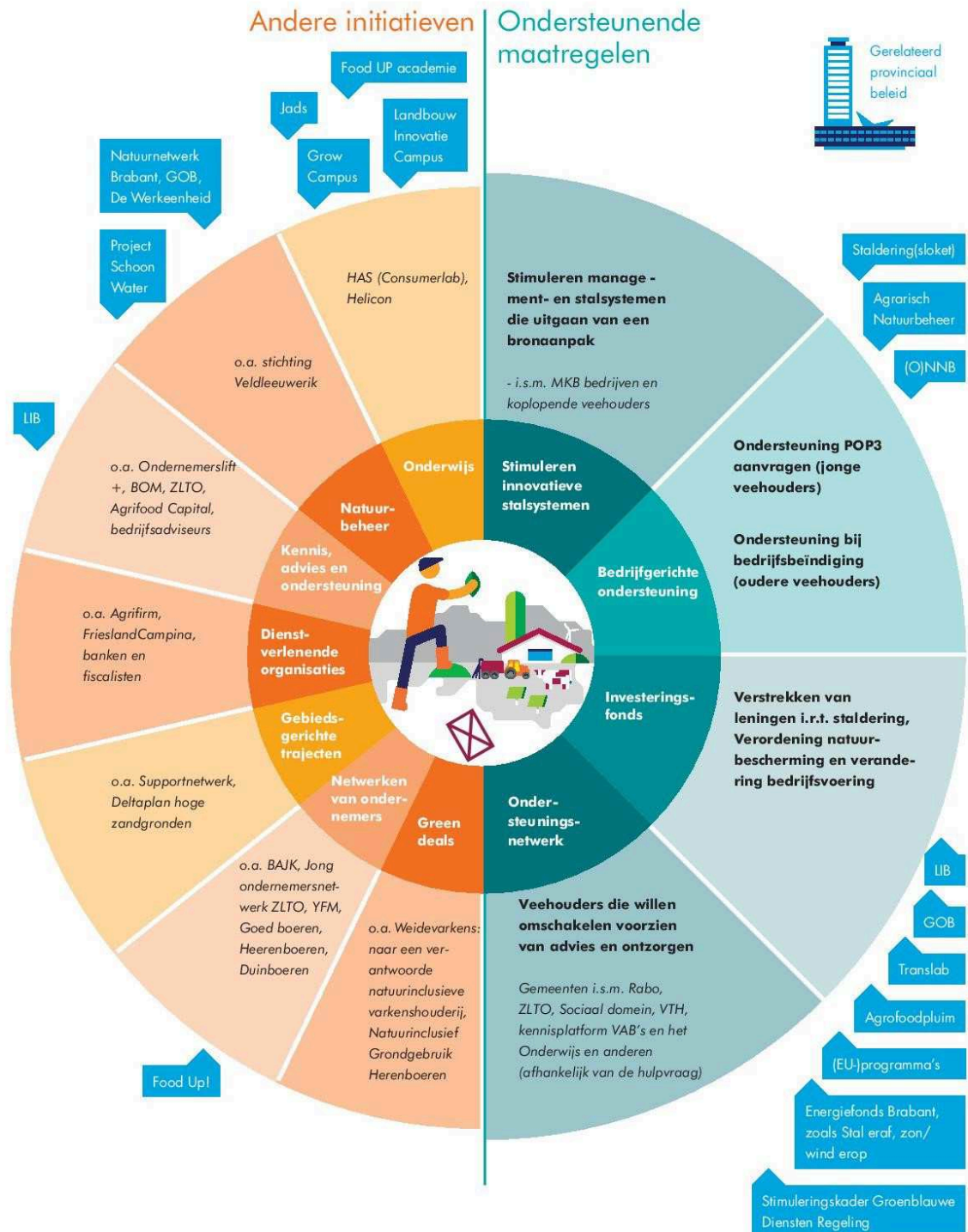
Uitvoeringsprogramma Ondersteunende Maatregelen Transitie Veehouderij

De 80%-versie.

CONCEPT 12 september 2017

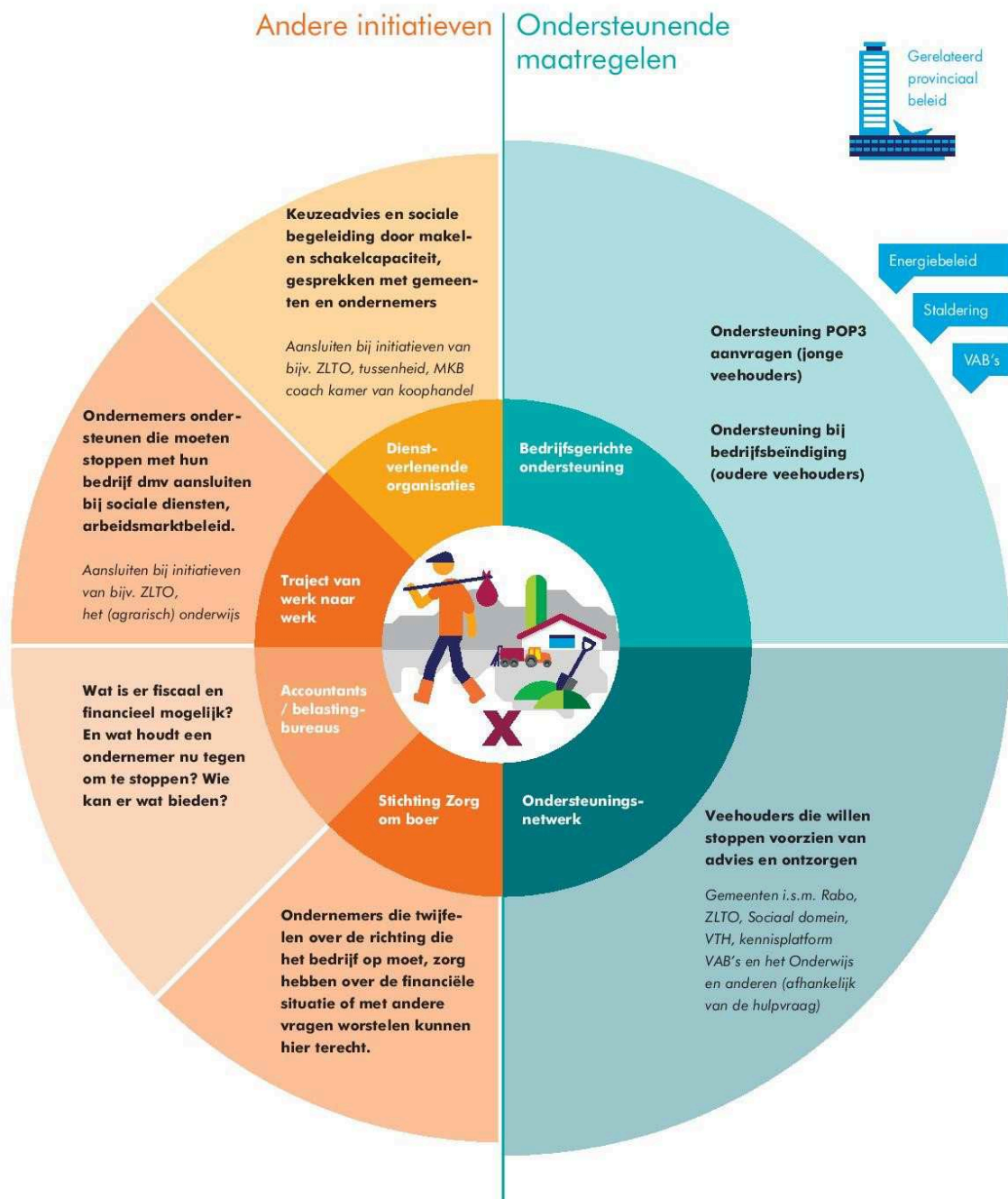
Aanbod ontwikkelende veehouders

Ondersteunende maatregelen in perspectief

Aanbod stoppende veehouders

Ondersteunende maatregelen in perspectief

Inhoudsopgave	Blz.
Samenvatting	5
Hoofdstuk 1: Inleiding	8
1.1 Aanleiding en doel	8
1.2 Doelstelling	10
1.3 Doelgroep	10
1.4 Uitgangspunten ondersteunende maatregelen	12
1.5 Planning en doorkijk naar de toekomst	13
Hoofdstuk 2: Uitwerking vier hoofdsporen	14
2.1 Hoofdspoor 1: Bevorderen innovatieve stalsystemen	14
2.2 Hoofdspoor 2: Bedrijfsgerichte ondersteuning	17
2.1.1. Jonge veehouders	17
2.2.2. Oudere veehouders	18
2.3 Hoofdspoor 3: Investeringsfonds transitie veehouderij Brabant	20
2.4 Hoofdspoor 4: Ondersteuningsnetwerk	23
Hoofdstuk 3: Instrumenten	26
3.1 Voucherprogramma	26
3.2 Van werk naar werk	30
3.3 Collectieve sloop- en asbestregeling	32
3.4 Stal eraf - zon erop	35
Hoofdstuk 4: Kosten	38

Samenvatting

Het beleid van de provincie is erop gericht dat de Brabantse veehouderij zich verder ontwikkelt naar een slimme, duurzame, renderende sector in harmonie met haar omgeving. Met die stip op de horizon als leidraad hebben Provinciale Staten de besluiten genomen op 7 juli. Een goed pakket aan ondersteunende maatregelen speelde hierbij een belangrijke rol. Bij de voorstellen van 7 juli waren die ondersteunende maatregelen nog slechts op hoofdlijnen geduid. Deze notitie is de 80%-versie van het uitvoeringsprogramma ondersteunende maatregelen (voorheen flankerend beleid).

Deze versie is bedoeld als onderwerp van gesprek op 22 september 2017 in Provinciale Staten. Na 22 september wordt er toegewerkt naar een 100% versie. Besluitvorming over de financiën vindt plaats op 10 november 2017 in het kader van de bespreking van de begroting 2018. Gedeputeerde Staten blijven overigens ook na de vaststelling van het programma de samenwerking zoeken ten einde het pakket te versterken.

Hoofdsporen ondersteunende maatregelen

In dit uitvoeringsprogramma zijn ook de ingediende moties [M2](#), [M19a](#) en [M20](#) en [amendement A1](#) meegenomen. Met als resultaat een pakket van ondersteunende maatregelen bestaande uit een viertal hoofdsporen:

1. Het bevorderen van de ontwikkeling en introductie van innovatieve stalsystemen die uitgaan van een 'bron'-aanpak.
2. Bedrijfsgerichte ondersteuning:
  - a. bij jonge ontwikkelende veehouders
  - b. bij oudere stoppende veehouders
3. Een fonds dat met kapitaal individuele veehouders helpt de gevraagde investeringen te financieren;
4. Een ondersteuningsnetwerk

Innovatieve stalsystemen

Doel is dat er in 2020 bij de fase van eerste vergunningaanvragen een stevige stap gezet kan worden in de richting van zero-emissiestallen. Stallen die qua ammoniak voldoen aan de Verordening natuurbescherming (Vn) met een sterk verbeterd stalklimaat zonder of met beperkte inzet van end-of-pipe-technieken. Innovatieve stalsystemen die de emissies bij de bron aanpakken en daarmee tevens een bijdrage leveren aan het verbeteren van de omstandigheden binnen en buiten de stal op aspecten zoals dier- en volksgezondheid, geur en fijnstof. Deze systemen zijn echter nog in ontwikkeling en thans onvoldoende praktijkrijp voor een bredere toepassing. De ontwikkeling en het testen ervan in de praktijk (met meetprotocollen) vergen veel tijd en middelen.

De ontwikkeling wordt versneld door te ondersteunen in de ontwikkelfase en het uittesten van deze systemen in de praktijk. Om dit gestructureerd aan te pakken wordt een roadmap opgesteld. Het doel is om voor alle sectoren tijdig een show-case te hebben die laat zien dat de nieuwe stalsystemen een reëel alternatief zijn.

Bedrijfsgerichte ondersteuning

Jonge veehouders die recent een agrarisch bedrijf hebben overgenomen of gaan overnemen, hebben naast de doorgaans hoge financieringslasten voor de overname nu te maken met extra financieringslasten om te voldoen aan de nieuwe eisen. Hierdoor is het voor deze groep lastiger om grote investeringen te realiseren voor verduurzaming van hun bedrijf, zoals voor verlaging van ammoniakemissie. Ze worden begeleid om binnen de huidige POP3-regelingen meer projecten succesvol te kunnen indienen. Er wordt geëvalueerd of dit voldoende oplevert.

Voor oudere veehouders is het vaak lastiger als ze besluiten om te stoppen met hun bedrijf op de arbeidsmarkt een nieuwe plek te veroveren. Voor deze groep wordt een bedrijfsbeëindigingsregeling ingesteld, waarbij we in het kader van de transitie veehouderij de verbinding zoeken met andere maatschappelijke opgaven, zoals verder voorkomen van leegstand. Verder worden ze intensief ondersteund vanuit het ondersteuningsnetwerk (voucherprogramma).

Investeringsfonds

Het Investeringsfonds Transitie Veehouderij Brabant richt zich op de financiering van de extra benodigde investeringen van veehouderijen (in nauwe samenwerking met banken). De voorkeur van de provincie Noord-Brabant gaat uit naar het investeren in stalsystemen die uitgaan van een bronaanpak en streven naar nul-emissie van zowel ammoniak, geur en fijnstof. We adviseren een fonds in nauwe samenwerking met het Nationaal Groenfonds en mogelijk Invest NL.

Daarnaast is het voorstel om te kunnen participeren in de ontwikkeling van innovatieve stalsystemen en daarvoor aan te sluiten bij bestaande instrumenten en organisaties.

Ondersteuningsnetwerk

Het ondersteuningsnetwerk is een (lokaal) team van mensen, met uiteenlopende expertise. Het netwerk staat veehouders bij in de te maken keuzes en de benodigde vervolgstappen om die keuze te realiseren. Het ondersteuningsnetwerk draagt daarmee bij aan de versnelling van de transitie. In enkele gemeenten wordt al gewerkt met een dergelijke aanpak.

Om slagvaardig te handelen wordt binnen de provincie een groep mensen geformeerd die de opdracht krijgt om in alle relevante gebieden partijen te ondersteunen bij het opzetten van een ondersteuningsnetwerk. Daarnaast zorgt deze groep ervoor dat veehouders met vragen hier altijd terecht kunnen en verwezen worden naar de voucherprogramma's en de instrumenten. Op deze wijze wordt gewaarborgd dat

vanaf 2018 er overal sprake is van een ondersteuningsnetwerk dat voor elke veehouder toegankelijk is.

Uitgangspunt blijft dat de primaire verantwoordelijkheid bij de veehouders en de betreffende gemeente ligt. De provincie houdt daarbij vinger aan de pols en wijst indien nodig de gemeente op haar rol.

Instrumenten

Om de keuzes van veehouders goed te begeleiden is een aantal instrumenten ontwikkeld:

- Voucherprogramma; met een aantal specifieke vouchers zoals omschakelen en omscholing. Voor de groep 60+ veehouders is een apart voucherprogramma opgesteld.
- Van werk naar werk. Veehouders die op zoek zijn naar een nieuw arbeidsperspectief worden binnen dit traject intensief begeleid.
- Collectieve sloop en asbestregeling.
- Stal eraf- zon erop.

Leeswijzer

Hoofdstuk 1 gaat o.a. in op de aanleiding en de uitgangspunten van de ondersteunende maatregelen. In hoofdstuk 2 werken we de 4 hoofdsporen binnen de ondersteunende maatregelen nader uit. De instrumenten die ingezet worden vanuit het ondersteuningsnetwerk beschrijven we in hoofdstuk 3. Een indicatief overzicht van de kosten vindt u in hoofdstuk 4.

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1 Aanleiding en doel

Het beleid van de provincie is erop gericht dat de Brabantse veehouderij zich verder ontwikkelt naar een maatschappelijk gewaardeerde, slimme, duurzame, renderende sector en in harmonie met haar omgeving. Met die stip op de horizon als leidraad hebben Provinciale Staten op 7 juli diverse besluiten genomen. Een goed pakket aan ondersteunende maatregelen speelde hierbij een belangrijke rol. Bij de voorstellen van 7 juli waren die ondersteunende maatregelen op hoofdlijnen geduid. Deze notitie is de 80%-versie van een uitvoeringsprogramma ondersteunende maatregelen.

De 80%-versie is tot stand gekomen op basis van een reeks gesprekken met onder meer innoverende veehouders, stallenbouwers, vertegenwoordigers uit de toeleverende en de verwerkende industrie, vertegenwoordigers uit de sector, adviseurs, gemeenten, vertegenwoordigers van het rijk en de banken.

Deze versie is bedoeld als onderwerp van gesprek op 22 september 2017 in Provinciale Staten. Ook andere partijen zijn welkom om hun inbreng te (blijven) leveren. Na 22 september wordt er toegewerkt naar een 100% versie. Besluitvorming over de financiën vindt plaats op 10 november 2017 in het kader van de bespreking van de begroting 2018. Gedeputeerde Staten blijven overigens ook na de vaststelling van het programma de samenwerking zoeken ten einde het pakket te versterken.

In dit uitvoeringsprogramma zijn het amendement A1 en de Motie M2, M19a en M20 meegenomen. Met als resultaat een pakket van ondersteunende maatregelen bestaande uit een viertal hoofdsporen:

1. Het bevorderen van de ontwikkeling en introductie van innovatieve stalsystemen die uitgaan van een 'bron'-aanpak
2. Bedrijfsgerichte ondersteuning:
  - a. bij jonge ontwikkelende veehouders
  - b. bij oudere stoppende veehouders
3. Een fonds dat met kapitaal individuele veehouders helpt de gevraagde investeringen te financieren
4. Een ondersteuningsnetwerk

De metaforische rotonde

De stip op de horizon is eerder gevisualiseerd met de metafoor van de rotonde. Veehouders staan voor de keuze:

- zich verder door te ontwikkelen als een veehouder die produceert op de Europese of wereldmarkt,
- dan wel voor een niche-markt,
- dan wel het besluit te nemen om te stoppen als veehouder en verder te gaan als ondernemer in een andere branche, een werknemer of een gepensioneerde.

Het pakket ondersteunende maatregelen helpt bij het maken van die keuze (bijvoorbeeld via het ondersteuningsnetwerk) en bij het daadwerkelijk vormgeven van die keuze. Stalsystemen komen sneller en beter beschikbaar, veehouders worden ondersteund bij het investeren of begeleid van werk naar werk.

1.2 Doelstelling

De doelstelling van de ondersteunende maatregelen is meerledig:

- Bijdragen aan de versnelling van de ontwikkeling en uitrol van nieuwe stalsystemen. Stalsystemen die uitgaan van bronscheiding en verwerking van mest en met een gezond stalklimaat.
- Veehouders ondersteunen om de extra en vervroegde investeringen te kunnen plegen binnen een rendabele bedrijfsvoering zodat zij zich ontwikkelen richting een hoog niveau van people, planet en profit. Dit is vooral relevant op de bedrijven met een ongunstige verhouding tussen het eigen en vreemd vermogen.
- Stoppende en omschakelende veehouders te ondersteunen in hun verandertraject als ondernemer, werknemer of gepensioneerde. Dat kan ook betekenen het omschakelen naar een meer ecologische (biologische) landbouw en natuurinclusief boeren.

Naast de primaire doelstelling van de ondersteunende maatregelen hebben wij de uitwerking zo gekozen dat we met het geformuleerde pakket ook een bijdrage leveren aan andere doelstellingen zoals voorkomen van meer leegstand en daarmee het verminderen van verrommeling in het buitengebied, het verminderen van gelegenheden voor criminele activiteiten, versnellen van energietransitie en verbetering van dierenwelzijn.

1.3 Doelgroep

De ondersteunende maatregelen richten zich op veehouders. Binnen deze groep worden drie hoofdgroepen onderscheiden:

- Ontwikkellende veehouders
- Omschakelende veehouders
- Stoppende veehouders

In onderstaande tabel is een overzicht gegeven van de hoofdsporen en de instrumenten in relatie tot voor wie de maatregel/instrument is bedoeld.

Hoofdsporen	Voor alle veehouders	Voor een specifieke groep veehouders	Uitzondering
Veehouders Amendement A1 Verordening Natuurbescherming			X
Innovatieve stalsystemen			
Plan van Aanpak nieuwe systemen	X		
First Movers regeling. De eerste groep veehouders die investeren in een innovatief stalsysteem kunnen hier aanspraak op maken	X		
Bedrijfsgerichte ondersteuning			
Regulier gebruik POP3-programma		X	
Extra ondersteuning			
Regeling onder de aandacht brengen doelgroep			
Investeringsfonds			
Faciliteit die mogelijk maakt dat banken vreemd vermogen kunnen verstrekken. Bij onvoldoende eigen vermogen		X	
Ondersteuningsnetwerk			
Samenwerking bedrijfsleven-overheid. Alle veehouders kunnen hierbij terecht.	X		
Instrumenten			
Voucherprogramma			
Intake gesprekken en vouchers	X	X	
Bij vroegtijdig stoppen; vouchers 100% vergoeden		X	
Van werk naar Werk		X	
Collectieve sloop- en asbestsanering	X		
Bedrijfsbeëindigingsregeling oudere veehouders		X	
Stal eraf- zon erop	X		

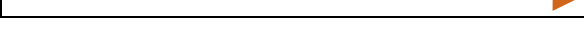
1.4   Uitgangspunten ondersteunende maatregelen

Het Uitvoeringsprogramma is opgesteld aan de hand van de volgende uitgangspunten:

- De maatregelen ondersteunen de ontwikkelende veehouders in hun streven naar een duurzame en renderende bedrijfsvoering.
- De maatregelen dragen bij aan de versnelling van de ontwikkeling en uitrol van innovatieve stalsystemen en een meer ecologische bedrijfsvoering.
- De maatregelen ondersteunen stoppende en omschakelende veehouders bij hun vervolgstap. De ondersteuning vindt plaats vanuit het ondersteuningsnetwerk.
- Bij de invulling ervan wordt maximaal de samenwerking met andere partijen gezocht. Dat betreft de sector zelf, gemeenten, het rijk, andere financiers, ontwikkelaars van stallen, enz. Ieder vanuit hun eigen opgave, bevoegdheden en verantwoordelijkheden.
- Er is een evenwicht tussen de bijdrage die van de overheid verwacht mag worden en de eigen rol van de ondernemer.
- Elke veehouder voor wie de ondersteunende maatregelen relevant en passend is, moet er ook gebruik van kunnen maken. De omvang van het pakket moet niet de beperkende factor zijn.
- Het pakket ondersteunende maatregelen is opgesteld voor veehouders die door de maatregelen worden geraakt. Daar waar instrumenten zonder meerkosten ten goede komen aan de gehele (voormalige) veehouderij en daarbij bovendien geen afbreuk wordt gedaan aan de doelstellingen, staan instrumenten voor alle (voormalige) veehouders open.

1.5 Planning en doorkijk naar de toekomst

Onderstaand overzicht geeft een doorkijk van de 4 hoofdsporen (en het stalderingsloket) op korte en lange termijn.

Hoofdsporen	2e helft 2017	2018	2019	2020	en verder
Stalsystemen					
Bedrijfsgerichte ondersteuning					
Investeringsfonds					
Ondersteuningsnetwerk					
Stalderingsloket					

Toelichting planning

- Het spoor om versneld te komen tot emissie arme, brongerichte stalsystemen start onmiddellijk. We willen bij voorkeur brongerichte maatregelen om de emissies te beperken, deze systemen zijn nog niet voor alle diercategorieën voorhanden. Wij streven er naar om deze 2020 beschikbaar te hebben, zodat ze per 2022 operationeel zijn. Een deel van de stallen zal pas na 2022 worden aangepast, de ontwikkeling van stalsystemen zal ook na 2022 doorgaan in verband met onze oplopende reductie eisen tot en met 2028.
- De bedrijfsgerichte ondersteuning van jonge en oudere veehouders heeft een looptijd van 2018 tot 2021.
- Het investeringsfonds transitie veehouderij Brabant heeft een looptijd van 10 jaar. De start is in de eerste helft van 2018. Dit is tijdig omdat de eerste, versnelde investeringen als gevolg van de extra maatregelen in 2022 plaatsvinden.
- Het ondersteuningsnetwerk start zo snel mogelijk na de besluitvorming. Op dit moment zijn al enkele gemeenten die op deze wijze werken. De provinciale bijdrage aan het ondersteuningsnetwerk loopt door tot en met 2021.
- Het stalderingsloket is in basale vorm geopend. Gemeenten en omgevingsdiensten worden gevraagd melding te maken van aan te bieden en gevraagde stalderingsmeters. Momenteel vindt er een oriëntatie- en uitwerkingsfase plaats. Het streven is om de handel in november van start te laten gaan zodat er daadwerkelijk stalderingsmeters worden ingenomen en uitgegeven. Het loket is voor onbepaalde tijd open.

Hoofdstuk 2. Uitwerking vier hoofdsporen

2.1. Hoofdspoor 1: Bevorderen innovatieve stalsystemen

Inleiding

Naar verwachting kiezen veel veehouders, binnen de huidige marktcontext en bij de voorliggende stikstofmaatregelen, voor een end-of-pipe-oplossing (zoals luchtwassers) op basis van zo laag mogelijke bouwkosten per dier. De voorkeur van de provincie Noord-Brabant gaat uit naar de ontwikkeling/toepassing van stalsystemen die uitgaan van een bronaanpak en streven naar nul-emissie van zowel ammoniak, geur en fijnstof. Hiermee verbeteren we ook het stalklimaat in de stallen, met een positief effect op de gezondheid van dieren en mensen in de stal. We willen ontwikkelende veehouders in een goede uitgangspositie brengen om natuurkwaliteit, leefkwaliteit én de gezondheid van mens en dier te verbeteren. Verder heeft een goed stalklimaat een positief effect op het rendement: in een gezond stalklimaat zijn de dieren gezonder en groeien en produceren beter en zijn minder geneesmiddelen nodig.

Doelgroep

De doelgroepen binnen dit traject zijn:

- Ontwikkelaars van stalsystemen
- Innovatieve proefbedrijven

De innovatieve stalsystemen zijn uiteindelijk bedoeld voor veehouders die gaan investeren in emissiearme stallen.

Activiteiten

1. We ondersteunen een aantal innovatieve proefbedrijven met onderzoek. We hebben hierover eerste afspraken gemaakt met enkele andere provincies met veel intensieve veehouderij. We doen dat aanvullend op LIB en Translab. Ook ondersteunen we de inzet van digitalisering in stalsystemen.
2. We zorgen dat we nieuwe stalsystemen ondersteunen met het inzetten van de hardheidsclausule van de Verordening natuurbescherming en bijv met het sluiten van Green Deals. We zorgen voor voldoende ondersteuning om gebruik te maken van deze instrumenten.

De Hoeve BV

De Hoeve BV heeft aangegeven in staat te zijn op basis van huidige ervaringen om voor einde 2019 voor alle diercategorieën in de varkenshouderij een stal ontwikkeld te hebben, inclusief het afronden van de meetgegevens ten behoeve van de vergunningverlening. Zowel voor nieuwbouw als verbouw. De provincie bereidt momenteel een samenwerking met de Hoeve BV voor zodat deze ontwikkeling met voldoende snelheid kan plaatsvinden. De kennis die wordt ontwikkeld is vrij beschikbaar.

Pieter Smits pluimveehouderij

Er loopt een gesprek met Pieter Smits voor een systeem in de pluimveehouderij. We ondersteunen hem om binnen de bedrijfsvoering te zoeken naar verschillende vernieuwende manieren om aanpassingen te doen of veranderingen door te voeren. Deze kennis kan daarna breed ingezet worden.

3. We formuleren voor de verschillende sectoren (varkens-, pluimvee-, rundvee- en geitenhouderij) een roadmap innovatieve stalsystemen. We hebben hiertoe reeds een verkenning gedaan naar de spelers en technieken in het veld. Verschillende actoren ondernemen al veel acties op dit gebied (Taskforce BZW, diverse bedrijven, WUR, provincies Overijssel en Limburg). Daarnaast ligt er ook een aantal ontwerpen klaar. We zullen hier capaciteit op organiseren en in samenwerking met het bedrijfsleven, de onderzoeksinstituten, de andere provincies en het rijk de Roadmap uitvoeren. Het doel is om voor alle sectoren tijdig een show-case te hebben die laat zien dat de nieuwe stalsystemen een reëel alternatief zijn.
4. Als systemen praktijkrijp en formeel erkend zijn, willen we de eerste uitrol ervan versnellen met o.a. de POP3-tenderregeling 'fysieke innovatieve bedrijfsinvesteringen' (voor koplopers), aangevuld een top-up door de provincie Noord-Brabant. Het voorstel is dat we de zogenaamde 'First Movers' op deze wijze willen ondersteunen. Dit omdat veehouders doorgaans niet vanzelf kiezen voor systemen die flinke investeringen vergen terwijl het vertrouwen in deze systemen aan het begin van dit uitrol proces vaak nog onvoldoende is bij de meerderheid van de veehouders. Deze bedrijven worden verdeeld over de verschillende sectoren binnen de veehouderij.
5. We bevorderen met communicatie en kennisdeling de bekendheid van de nieuwe systemen.
6. Daarnaast zijn het laatste decennium voldoende perspectiefvolle concepten ontstaan en in ontwikkeling zoals biologische landbouw, [Beter Leven](#) en [Keten Duurzaam Varkensvlees](#) die we ondersteunen met [TransLAB](#).

Resultaten

De inspanningen moeten er toe leiden dat in ieder geval voor de onderscheiden diercategorieën in de varkenshouderij, pluimveehouderij en rundveehouderij voor het einde van 2019 dergelijke stalsystemen beschikbaar zijn. Dat is – mede door de korte tijdspanne – een enorme klus. Voor de geitenhouderij zoeken we de afstemming met de toekomstvisie waar de sector momenteel zelf aan werkt.

Grote faseverschillen per sector

In de varkenshouderij is er de afgelopen jaren op bedrijfsniveau al geëxperimenteerd met combinaties van scheiding bij de bron (varkenstoiletten) en verwerking van dagverse mest op het bedrijf. In die sector kan er de komende jaren verder worden ontwikkeld en worden getest en gemeten om te bezien wat de prestaties van deze stallen zijn. Hier is het belang tevens het grootst omdat om te kunnen voldoen aan de nieuwe eisen in deze sector de investeringen naar verwachting het grootst zullen zijn.

In de pluimveehouderij is er weinig noodzaak om extra in te zetten op ammoniakemissie, maar is vooral fijnstof een aandachtspunt, zeker in de legkippen. Het Rijk heeft hiervoor een onderzoeksprogramma. Er zijn systemen voorhanden, maar die worden nog niet op grote schaal toegepast.

Voor de melkveehouderij geldt dat er verschillende systemen voorhanden zijn. Inzetten op voermaatregelen wordt ontwikkeld. Tegelijkertijd is er in de melkveehouderij recenter op veel grotere schaal geïnvesteerd in nieuwe huisvesting en zal de investeringsbehoefte op korte termijn minder groot zijn, waardoor er meer tijd resteert om te kunnen ontwikkelen.

Aandachtspunt zijn de jongveestallen.

In de geitenhouderij zijn nog geen ontwikkelingen van nieuwe stalsystemen. Wel liggen er kansen in om aan te haken bij Kwaliteit en nieuwe ontwerpen van stallen.

Kosten:

De provincie wil € 5 mln. uittrekken om bij te dragen aan de ontwikkeling van innovatieve stalsystemen en de provincie wil € 2,5 mln. uittrekken om een groot aantal bedrijven te ondersteunen in hun rol als First Mover.

2.2. Hoofdspoor 2: Bedrijfsgerichte ondersteuning

2.2.1 Jonge veehouders

Inleiding

Jonge veehouders die recent een agrarisch bedrijf hebben overgenomen of gaan overnemen hebben naast de hoge financieringslasten voor de overname nu te maken met extra financieringslasten om te voldoen aan de nieuwe eisen. Hierdoor is het voor deze groep lastiger om grote investeringen te realiseren voor verduurzaming van hun bedrijf, zoals voor verlaging van ammoniakemissie.

Doelgroep

Doelgroep betreft jonge veehouders (veehouders jonger dan 40 jaar).

Activiteiten

De activiteiten voor de jonge veehouders hebben betrekking op de volgende zaken:

- Meer veehouderijmaatregelen binnen de huidige jonge landbouwersregeling: de huidige jonge landbouwersregeling POP3 is bedoeld voor ondernemers tot en met 40 jaar uit alle agrarische sectoren en kent jaarlijkse openstellingen op 1 december met een jaarlijks budget van 560.000 euro tot en met 2020. Deze doelgroep ontvangt tot maximaal 20.000 euro steun voor fysieke investeringen die op een landelijk vastgestelde lijst staan. Daarin staan, door Brabantse inbreng, ook investeringen voor de veehouderij en investeringen die bijdragen aan emissieverlaging. We zullen ons inzetten – samen met andere provincies – om voor de openstellingen vanaf 2018 nog meer veehouderijmaatregelen op de landelijke lijst te krijgen.
- Binnen het POP3-programma zijn twee andere regelingen betekenisvol voor jonge landbouwers, ook al is hierbij geen mogelijkheid om onderscheid te maken in leeftijden. Door de openstellingen voor beide regelingen proactief onder de aandacht te brengen bij de jonge veehouders en ze actief te ondersteunen bij de aanvragen, zal dit leiden tot extra steunaanvragen en vervolgens steun aan deze groep. Het betreft de POP3-openstellingen voor:
  - o Fysieke investeringen landbouwbedrijven (4,48 mln), ook hier zal de focus gelegd worden op brongerichte stalmaatregelen.
  - o Kennisoverdracht (4,18 mln). Hier wordt gedacht aan een groot communicatieproject voor jonge landbouwers om hun 3 jaar te begeleiden om de juiste keuzes te maken hun bedrijf toekomstbestendig te maken.
- Buiten POP3 zullen we via andere provinciale instrumenten, zoals LIB, TransLAB, LIC, FoodUP, extra aandacht geven aan jonge veehouders.
- Het effect van deze inspanningen wordt intensief gemonitord en op basis hiervan besluiten we of extra inspanningen voor deze doelgroep nodig zijn.

Resultaten

- Extra veehouderijmaatregelen op de maatregellijst van de jonge landbouwersregeling
- Jaarlijks wordt de helft van de beschikbare middelen van de regelingen Fysieke investeringen landbouwbedrijven en Kennisoverdracht aan projecten binnen POP3 met jonge veehouders besteed.

Kosten

De kosten voor het deskundig begeleiden van jonge veehouders om aanvragen binnen POP3 kansrijker te maken, zullen nader worden geraamd.

2.2.2. Oudere Veehouders

Inleiding

Oudere veehouders, zonder opvolger, zullen niet meer investeren in nieuwe stallen en zullen niet langer in staat zijn om gedurende de periode 2022 – 2028 als veehouder een inkomen en vermogen voor hun pensioen te genereren met de verouderde stallen. Dit is een groep die extra aandacht verdient. De veehouders in deze groep vanaf een leeftijd 60 jaar zullen, ondanks een steeds betere arbeidsmarkt, meer moeite hebben om een betaalde baan buitenshuis te vinden. Een alternatief kan bijvoorbeeld zijn het ontwikkelen van andere economische activiteiten op het eigen bedrijf. Dit kan in de vorm van het leveren van zonne-energie, het herbestemmen van de locatie, mogelijk gevolgd door verkoop, vaak in combinatie met sloop- en asbestsanering.

Doelgroep

Doelgroep betreft een nader af te bakenen groep veehouders op leeftijd.

Activiteiten

Het voorstel is om een bedrijfsbeëindigingsregeling te ontwerpen voor een nader af te bakenen groep veehouders op leeftijd. Deze regeling komt tegemoet in de beëindigingskosten en legt een verbinding met maatschappelijke doelen zoals het voorkomen van nieuwe leegstand en veiligheid in het landelijk gebied. Uitgangspunt hierbij is dat in de 3 jaren voor 17 maart 2017 de stallen bedrijfsmatig nog in gebruik waren. Stallen die niet voldoen aan het Besluit emissiearme huisvesting zullen worden uitgesloten.

Voorwaarde voor deze regeling is dat de stallen –uiteraard tegen vergoeding- worden ingebracht in het Stalderingsloket. Bij de nadere vormgeving zal rekening worden gehouden met andere vergoedingen, zoals in de varkenshouderij, de varkensrechten.

Daarnaast kunnen de oudere veehouders ook gebruik maken van andere ondersteunende maatregelen en instrumenten (zie paragraaf 3.1 het voucherprogramma)

Effecten

- Er worden extra m2 stallen gesloopt.
- De oudere veehouders worden ondersteund omdat ze de stallen 6 jaar korter kunnen exploiteren.
- Er is minder verrommeling van het buitengebied en daardoor minder risico op criminele activiteiten in leegstaande stallen en minder risico op bedreiging van veehouders door criminelen.

Kosten (nader te bepalen)

2.3. Hoofdspoor 3: Investeringsfonds transitie veehouderij Brabant

Inleiding

Doordat veehouders bepaalde investeringen eerder moeten doen dan ingepland, wordt voor sommige veehouders het huidige investeringsritme doorbroken. Banken geven aan dat financiering dan soms lastig is, omdat bedrijven onvoldoende tijd hebben gehad om eigen vermogen op te bouwen. En de eisen van de AFM aan de banken ten aanzien van eigen vermogen zijn dwingend. Veehouderijen kunnen dan in hun investeringscapaciteit beperkt zijn, doordat de verhouding eigen vermogen / vreemd vermogen grenzen heeft bereikt. Dit is te kenschetsen als een vorm van marktfalen. Voornemen is leningen te verstrekken aan veehouderij bedrijven met toekomstperspectief, om hen in staat te stellen om het benodigde overige vreemd vermogen aan te trekken voor de extra benodigde investeringen in het kader van de transitie.

Daarnaast zijn veel innovatieve stalsystemen nog onvoldoende productrijp: emissiereductie en rendementsverbetering zijn nog onvoldoende uitgekristalliseerd, er moet nog getest en gevalideerd worden. Gewenste innovatie investeringen vergen voor een deel risicokapitaal voor experimentele ontwikkeling en validatie. Net als bij andere economische sectoren treedt hier een zogeheten Valley of Death op: een investeringsperiode met onzekere terugverdientijden waarin banken zeer terughoudend zijn met kapitaalverstrekking.

Doelgroep

Het investeringsfonds richt zich op:

- Ontwikkellende veehouders die door de besluitvorming nieuwe investeringen moeten doen in hun stalsysteem en zich geconfronteerd zien met een tekort aan eigen vermogen.
- Ontwikkelaars van nieuwe stalsystemen.

Activiteiten

Het voorstel is een fonds in te richten in nauwe samenwerking met het Nationaal Groenfonds en mogelijk Invest NL. Zou zouden we met een achtergestelde lening het eigen vermogen van veehouders kunnen versterken (achtergesteld kapitaal telt voor de bank mee als eigen vermogen). Dat betekent niet dat een fonds maar vrijuit achtergestelde leningen moet verstrekken, maar als financiële marktpartijen en de betrokken veehouders ook voor eigen rekening en risico investeren, kan een achtergestelde lening genoeg zijn om de drempel over te komen. Uiteraard moet er altijd sprake zijn van een renderend bedrijf. Het investeringsfonds krijgt in de basis 2 pijlers.

Pijler 1: Individuele veehouders

De eerste pijler richt zich op individuele veehouders. Het marktfalen zit daarbij in het feit dat banken niet kunnen (en vaak ook niet mogen) financieren vanwege het gebrek aan eigen vermogen. Doel is veehouders te helpen, zoals jonge boeren en veehouders die net al geïnvesteerd hadden. Dit kunnen end-of-pipe-oplossingen zijn. Indien beschikbaar voor die sector gaat de voorkeur uit naar stallen met innovatieve scheiding bij de bron en bijv. verwerking van dagverse mest.

Achtergestelde leningen (onder marktconforme condities) kunnen als katalysator voor transitie fungeren. Een achtergestelde lening is een lening waarbij de schuldeiser in het geval van faillissement van de schuldenaar wordt achtergesteld ten opzichte van concurrenten (gewone) schuldeisers. De achtergestelde lening heeft slechts voorrang ten opzichte van de aandeelhouders, vennoten of inbrengers. Als gevolg van het hogere risico dat de schuldeiser bij achtergesteldheid loopt, wordt doorgaans een hogere rente gehanteerd. Door financiers wordt een achtergestelde lening tot het eigen vermogen gerekend. Brabant, veehouderijen en banken hebben eerder een succesvolle ervaring opgebouwd met een fonds en achtergestelde leningen bij de zogeheten Verplaatsing Intensieve Veehouderij (VIV) regeling uit 2007. Op veehouderij niveau kan naar verwachting een robuust en relatief eenvoudig systeem van achtergestelde leningen een significante impuls bieden voor veehouderijen en daarmee de transitie versnellen. Het idee is om de structuur van het achtergestelde leningen fonds eenvoudig op te stellen en zowel de indieners als de fondsmanager niet te veel te belasten met specifieke analyses en maatwerk per investering.

Pijler 2: Innovatieve technologieën (ontwikkelaars innovatieve stalsystemen)

De tweede pijler richt niet op de veehouders, maar op de ontwikkelaars van nieuwe innovatieve stalsystemen (eventueel in combinatie met veehouderijen). In de kern is dit vergelijkbaar met de innovatiestimulering bij andere sectoren. Dit deel van het fonds richt zich vooral op het 'proof-of-concept' maken van innovaties. Daarbij passen ook eerder revolverende instrumenten als equity (aandelen).

Er zijn al uiteenlopende stalsystemen in ontwikkeling en bij grote bedrijven wordt al stevig en succesvol geïnvesteerd in innovatie. Kleine en nieuwe innovatieve bedrijven zien ook veel kansen maar zitten vaak in een zogeheten financiële *Valley of Death*. Deze bedrijven hebben behoefte aan risicokapitaal om innovaties marktrijp te maken. Er is wel uiteenlopend overheidsinstrumentarium beschikbaar (subsidies en revolverend), toch is een extra impuls gewenst. Bestaande instrumenten bijvoorbeeld bij RVO kunnen mogelijk slimmer gericht en additioneel gefinancierd worden. Boodschap uit het veld is nadrukkelijk om niet opnieuw een ingewikkeld tijdelijk fonds op te tuigen, maar waar mogelijk aan te sluiten bij bestaande instrumenten en netwerken. En dat is ook mogelijk via een combinatie van subsidies en revolverende inzet. Voor zover het subsidies betreft, wordt verwezen naar hoofdspoor 1.

Betrokkenheid marktpartijen

Nationaal Groenfonds en mogelijk Invest-NL hebben interesse om mee te doen in een fonds. Het Nationaal Groenfonds heeft aangegeven als fondsbeheerder te willen optreden

Omvang

We hebben met een uitgebreid rekenmodel een inschatting gemaakt van het totale investeringsvolume tot 2022 en tot 2042. Daarbij zijn ook de effecten van staldering en stoppers meegenomen. Het benodigde extra financieringsvolume uit de versnellingsopgave bedraagt circa € 400 miljoen tot en met 2042. Een groot deel van dit bedrag zal marktconform gefinancierd worden na de introductie van innovaties en rendementsverbeteringen. Tot en met 2022 zal er naar verwachting € 100 miljoen geïnvesteerd moeten worden in de veehouderij in Brabant. Dit betreft dus de 'meerkosten' gerelateerd aan de versnelling van de transitie. En dit is ook het focusbedrag voor het voorgenomen tijdelijke fonds.

Nader marktonderzoek is gewenst in september/oktober 2017 om een scherper beeld te krijgen van de markt en daarmee een scherpere focus voor het voorgenomen fonds. Indien als gevolg van de nadere analyse het investeringsvolume verandert, zal de fondsomvang worden aangepast. Parallel daaraan kan het commitment van betrokken partijen nader worden uitgewerkt. Implementatie volgt na toewijzing van het provinciale budget in november, met start van het fonds in de eerste helft van 2018.

Effecten

- Ontwikkellende veehouders zijn in staat om vreemd vermogen aan te trekken en te investeren.
- Ontwikkelaars van nieuwe stalsystemen worden ondersteund met risicodragend kapitaal.

Kosten

Voor de pijler 1 is de verwachting dat met achtergestelde leningen van gemiddeld 20% kan worden gewerkt. Hiervoor is dan een fondsvolume nodig van € 20 mln. Het voorstel is dat de provincie hiervoor € 10 mln. Investeringskrediet beschikbaar stelt. Het Nationaal Groenfonds wil mogelijk meefinancieren (€ 5 miljoen private inleg) en mogelijk wil Invest NL ook meefinancieren (ook € 5 miljoen).

Voor pijler 2 is het voorstel om € 5 mln. beschikbaar te stellen vanuit de provincie Noord-Brabant.

Op deze wijze ontstaat er een faciliteit van € 25 mln.

Het totale Investeringskrediet van de provincie Noord-Brabant moet intern worden afgedekt met een risico-reserve van € 7,5 mln.

Daarnaast moet met het Nationaal GroenFonds de fondsmanagementkosten worden overeengekomen.

2.4. Hoofdspoor 4: Ondersteuningsnetwerk

Inleiding

Het ondersteuningsnetwerk is een (lokaal) team van mensen, met uiteenlopende expertise. Het netwerk staat veehouders bij in de te maken keuzes en de benodigde vervolgstappen om die keuze te realiseren. Het ondersteuningsnetwerk draagt daarmee bij aan de versnelling van de transitie. In meerdere gemeenten wordt al gewerkt met een dergelijke aanpak (Bernheze, Reusel- de Mierden, Someren en Cranendonck). Belangrijke uitgangspunten voor een ondersteuningsnetwerk zijn:

- De veehouder blijft zelf verantwoordelijk voor de te ondernemen stappen en de te maken keuze(s).
- Het is een lokaal netwerk van personen met uiteenlopende expertise (bedrijfsleven, bank, kennisinstellingen, overheid).
- De gemeente is de 1^e verantwoordelijke overheid om het gewenste ondersteuningsnetwerk te organiseren op gemeentelijk dan wel regionaal niveau.
- Provincie werkt actief mee aan de vormgeving en ontwikkeling van een ondersteuningsnetwerk binnen de gemeenten die voorop lopen bij deze aanpak en ondersteunt bij het delen van opgedane ervaringen.
- De mensen in het ondersteuningsnetwerk zijn in staat om veehouders te verbinden met bestaande en nieuw te ontwikkelen instrumenten.

Om slagvaardig te handelen wordt binnen de provincie een groep mensen geformeerd die de opdracht krijgt om in alle relevante gebieden partijen te ondersteunen bij het opzetten van een ondersteuningsnetwerk. Deze groep zorgt ervoor dat veehouders met vragen altijd terecht kunnen en verwezen worden naar de voucherprogramma's en de instrumenten, maar neemt het niet over van de lokale/regionale netwerken. Op deze wijze wordt gewaarborgd dat vanaf 2018 er overal sprake is van een ondersteuningsnetwerk dat voor elke veehouder toegankelijk is. Uitgangspunt blijft dat de primaire verantwoordelijkheid bij de veehouders en de betreffende gemeente ligt. De provincie houdt daarbij vinger aan de pols en indien nodig de gemeente op haar rol wijzen.

Doel ondersteuningsnetwerk

Het ondersteuningsnetwerk heeft als doel veehouders te coachen, stimuleren en ondersteunen om een toekomstgerichte keuze te maken en daarmee de transitie te versnellen.

Doelgroep

De ondersteunende maatregelen zijn gericht op veehouders die door de besluitvorming van 7 juli versneld tot een keuze voor hun toekomst moeten komen, maar voor de versnelling van de transitie is het gewenst om het ondersteuningsnetwerk voor alle veehouders in te zetten.

Werkwijze ondersteuningsnetwerk

De opzet en werkwijze van een ondersteuningsnetwerk is maatwerk. Dit kan dus per gemeenten en per netwerk verschillend zijn. Het ondersteuningsnetwerk biedt de mogelijkheid voor een gesprek met de veehouder en zijn gezin. Omdat het gaat over persoonlijke en belangrijke zaken voor het gezin en toekomstplannen voor het bedrijf is van belang dat de gesprekspartner voor de veehouder de juiste competenties heeft. Het gaat hier om een ondernemerscoach.

Het ondersteuningsnetwerk heeft de juiste expertise of de contacten om die expertise aan te spreken om een veehouder te ondersteunen bij concrete vervolgstappen in zijn keuze. Het ondersteuningsnetwerk heeft zicht op de beschikbare instrumenten die een veehouder ondersteunen bij zijn of haar keuze. In veel gevallen zullen veehouders bij vervolgstappen te maken krijgen met overheidsbeleid. Het is daarom zeer gewenst dat gemeenten en provincie participeren in het netwerk. In onderstaande figuur is een schematische weergave gegeven van de verschillende stappen die een belangrijke rol spelen in een optimaal functionerend ondersteuningsnetwerk.

Het ondersteuningsnetwerk. Zo werkt het.

Resultaten

- Eén aanspreekpunt voor veehouders.
- Gebiedsgericht maatwerk leveren
- Ondersteuningsnetwerken op lokaal niveau

Effecten

- Draagt bij aan het vertrouwen in de overheid
- Versnelde keuze/versnelling transitie
- Samenwerking tussen partners zorgt voor efficiënte werkwijze
- Samenwerking tussen partners maakt het mogelijk om snel ervaringen te delen

Kosten

De kosten van de provinciale inzet om te komen tot ondersteuningsnetwerken hangen samen met de inzet van capaciteit, communicatie en procesmiddelen. Deze zullen nader worden geraamd

Hoofdstuk 3. Instrumenten Ondersteunende Maatregelen

In dit hoofdstuk is een aantal instrumenten beschreven dat bijdraagt aan de ondersteuning van veehouders om een transitie te realiseren. De beschreven instrumenten worden ingezet vanuit het ondersteuningsnetwerk. Daarnaast kan een veehouder ook rechtstreeks een beroep doen op de beschikbare instrumenten.

De instrumenten zijn:

1. Voucherprogramma
2. Van werk naar werk
3. Collectieve sloop- en asbestsanering
4. Stal eraf-zon erop

3.1 Voucher programma

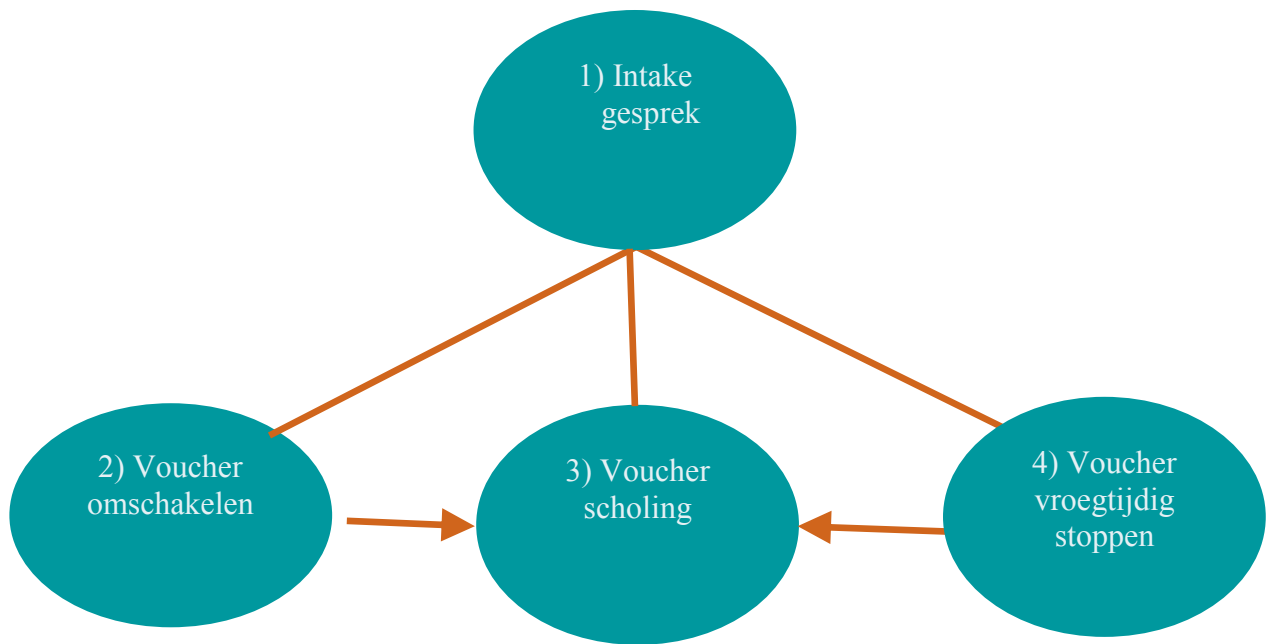
Om veehouders te ondersteunen in het maken van de juiste keuze stoppen of omschakelen kan de veehouder gebruik maken van een voucher. Met deze voucher kan de veehouder onder begeleiding van een deskundige zijn hulpvraag nader uitwerken en omzetten naar een concreet plan voor de toekomst. Het voucherprogramma heeft als doel: veehouders te ondersteunen en te begeleiden in de te nemen vervolgstappen.

Doelgroep voucher programma

Het voucherprogramma is bedoeld voor veehouders die gaan stoppen met hun huidige bedrijfsactiviteit en willen omschakelen naar een andere bedrijfsactiviteit. Het kan zijn dat bij dit omschakeltraject blijkt dat omscholing/bijscholing gewenst is. De veehouder kan dan gebruik maken van een scholingsvoucher. Daarnaast wordt er een specifieke voucher ontwikkeld voor veehouders die vroegtijdig gaan stoppen met hun bedrijfsvoering (groep 60+). Ook deze groep kan gebruik maken van de scholingsvoucher. De veehouders waarvan de stallen niet voldoen aan het besluit Huisvesting kunnen geen gebruik maken van het Voucherprogramma.

Opzet voucher programma

Het voucherprogramma bestaat uit een set van gescheiden vouchers waar de veehouder al dan niet gebruik van kan maken. Het voucherprogramma is hieronder schematisch weergegeven en wordt tekstueel verder uitgewerkt.

Ad 1 Voucher: Intake gesprekken (1 op 1 gesprekken)

De eerste voucher waar alle veehouders gebruik van maken is de voucher intake gesprek. Dit is een gesprek met de veehouder en zijn gezin en heeft als doel: gezamenlijk het 'nieuwe perspectief' formuleren en vaststellen welk pad nodig is om daar te komen. Het gesprek wordt gevoerd door een ondernemerscoach. Het is van belang dat de coach affiniteit heeft met de agrarische sector en zich in kan leven in de gezinssituatie. Vanuit verschillende organisaties kunnen coaches worden ingezet. De pool van ondernemerscoaches wordt samengesteld, analoog aan het voucherprogramma Leegstand, door Brabant Advies.

Het aantal stoppende veehouders dat extra stopt als gevolg van de maatregelen wordt geschat op ongeveer 500 veehouders. Nu is het niet mogelijk om het onderscheid te maken tussen veehouders die als gevolg van de extra maatregelen besluiten om te stoppen enerzijds en de veehouders die regulier stoppen anderzijds. Om die reden is het voorstel om het voucherprogramma ruimer op te zetten en uit te gaan van 750 vouchers.

Ad 2: Omschakelen naar een nieuwe bedrijfsactiviteit

De begeleiding en ondersteuning bestaat uit een drietal fasen:

1. Verdiepingsgesprek
2. Verkenning en analyse
3. Nadere uitwerking nieuwe plannen

Als uit het intakegesprek blijkt dat de veehouder wil omschakelen vindt er onder begeleiding van een adviseur een verdiepingsgesprek plaats. Omschakelen naar een andere bedrijfsactiviteit vergt een bepaalde competentie. De nieuwe bedrijfstak moet passen bij de vaardigheden van de veehouder en passen binnen de gezinssituatie. Tijdens de verkenning en analyse fase kunnen studenten ingezet worden om een aantal zaken nader aan te scherpen en aan te vullen. Denk hierbij aan studenten vanuit o.a. de HAS/Fontys Hogeschool/Avans Hogeschool en de Design Academy. De studenten kijken samen met de veehouder naar nieuwe "out of the Box" concepten voor zijn bedrijf. Het nieuwe concept wordt uiteindelijk uitgewerkt tot een concreet bedrijfsplan (nieuwe verdienmodel veehouder). Dit vindt plaats in fase 3.

De totale voucher vertegenwoordigt een waarde van € 4000,= waarbij een verdeling is gemaakt in een bijdrage per fase. De maximale bijdrage vanuit de provincie bedraagt per fase:

Fase 1: maximaal € 500,=

Fase 2: maximaal € 1.500,=

Fase 3: maximaal € 2.500,=

Er wordt uitgegaan van 250 veehouders die willen omschakelen.

Ad 3: Scholingsvoucher

Om het nieuwe perspectief te bereiken kan het noodzakelijk zijn om actief te werken aan scholing gericht op specifieke ontwikkeling van competenties of vakmanschap. Scholing biedt een verbetering van het perspectief op de arbeidsmarkt. Samen met de veehouders wordt de scholingsbehoefte in beeld gebrachte en wordt actief gezocht naar de best passende opleiding. Voor de tegemoetkoming in de kosten worden scholingsvouchers beschikbaar gesteld. De verwachting is dat ongeveer 200 veehouders gebruik gaan maken van de scholingsvoucher.

Natuurbeheer en Ondernemerschap.

Vanuit Has Den Bosch is de opleiding Natuurbeheer en Ondernemerschap opgesteld. Er wordt samengewerkt met Aeres (Dronten) en Van Groene Waarde en met SBB en Natuurmonumenten.

Pachters en beheerders volgen gezamenlijk deze opleiding met als doel een draagkrachtige natuurlijk grasland. Daarbij worden de economische kansen, die werken in en voor de natuur biedt, beter benut. Een gemeenschappelijke taal tussen pachters en grondeigenaren zal bijdragen aan een toekomst bestendig beheer van graslanden.

Provinciale Subsidieregeling

Deze subsidieregeling natuurinclusief ondernemen heeft als focus de financiering van ondersteunen van het maken van een businessplan voor de ontwikkeling van natuur buiten het bestaande natuurnetwerk.

Ad 4: Veehouders die voortijdig stoppen

Oudere veehouders, zonder opvolger, zullen niet meer investeren in nieuwe stallen en zullen niet langer in staat zijn om gedurende de periode 2022 - 2028 als veehouder een inkomen en vermogen voor hun pensioen te genereren met de verouderde stallen. Dit is een groep die extra aandacht verdient. De veehouders in deze groep vanaf een leeftijd 60 jaar zullen, ondanks een steeds betere arbeidsmarkt, meer moeite hebben om een betaalde baan buitenshuis te vinden. Een alternatief kan bijvoorbeeld zijn het ontwikkelen van andere economische activiteiten op het eigen bedrijf. Dit kan in de vorm van het leveren van zonne-energie, het herbestemmen van de locatie, mogelijk gevolgd door verkoop in combinatie met sloop- en asbestsanering.

Om deze groep veehouders (inschatting ongeveer 300 veehouders) te begeleiden in de te nemen stappen mogen zij aanspraak doen op het voucherprogramma. Van de veehouders (uit deze groep) die gebruik maken van het voucherprogramma wordt geen eigen bijdrage gevraagd. De voucher vertegenwoordigt een bedrag van € 3.000,=.

Opstellen subsidieverordening

Het gehele voucherprogramma wordt nader uitgewerkt in een subsidieverordening. De kosten voor het opstellen van de subsidieverordening zijn € 50.000,=.

Resultaten

- Werkende subsidieverordening
- 750 Intake gesprekken
- 250 Vouchers Omschakelen
- 200 Vouchers Omscholen
- 300 Vouchers Vroegtijdig stoppen

Effecten

Het effect is dat de omschakelende en stoppende veehouders ondersteund zijn in het verkennen en opstarten van hun nieuwe perspectief.

Kosten

De kosten van het totale voucherprogramma zijn indicatief geraamd op € 2,6 mln.

3.2 Van werk naar werk

De agrarische sector biedt een brede diversiteit aan werkgelegenheid. Ondanks dat de arbeidsmarktperspectieven goed zijn, is de instroom via leren en werken gering en is ontwikkeling van arbeidsmarktperspectief van stoppende en gestopte veehouders noodzakelijk.

Doel van werk naar werk

Het algemene doel van het traject van werk naar werk is het bieden van nieuw arbeidsmarktperspectief door veehouders te begeleiden in hun oriëntatie op een nieuwe positie op de arbeidsmarkt en het verkennen van persoonlijke kwaliteiten. Daarnaast is het van belang om inzicht te krijgen in de vereiste competenties en vaardigheden voor nieuw werk en/of ander ondernemerschap. Een laatste stap in het gehele traject is de daadwerkelijke begeleiding naar nieuw werk of ondernemerschap.

Doelgroep

De doelgroep binnen het traject van werk naar werk zijn alle veehouders (en hun personeel) in Noord-Brabant die:

- Midden in het afwegingsproces zitten of ze willen / kunnen stoppen met het bedrijf en op zoek zijn naar welk arbeidsmarktperspectief voor hen het beste past;
- Hun bedrijf in aangepaste vorm, mede als gevolg van de vereiste versnelling van transitie, willen voortzetten en hiervoor ondersteuning in de vorm van opleiding en training nodig hebben;

De aanpak bestaat uit een 4-tal onderdelen:

Onderdeel 1: Bezinning en kiezen

Voor stoppende veehouders die op zoek zijn naar een nieuw perspectief wordt in een 5-tal bijeenkomsten ingegaan op de nieuwe mogelijkheden op de arbeidsmarkt. Daarnaast worden de veehouders attent gemaakt op mogelijke (individuele) vervolgstappen.

Onderdeel 2: Kwaliteiten in beeld

Elke veehouder staat voor keuzes. Dat begint bij zijn bedrijf: wel of niet stoppen, wanneer, combineren met ander werk (arbeidsmarkt) of kiezen voor een andere strategie? Om hier een antwoord op te krijgen zal hij / zij vooral na moeten denken over: wat wil ik, waarom, wat kan ik en hoe realiseer ik dat? Deze vragen worden in een individueel vervolgtraject geïnventariseerd en beantwoord. Hiervoor worden ervaren Ondernemerscoaches ingezet.

De gesprekken hebben tot doel om gezamenlijk het 'nieuwe perspectief' te formuleren en vast te stellen welk pad nodig is om daar te komen. Vervolgens wordt met de veehouders bepaald welke 'instrumenten' ingezet kunnen worden om het 'nieuwe perspectief' te realiseren.

Onderdeel 3: Scholing en training

Om het nieuwe perspectief te kunnen bereiken kan het noodzakelijk zijn om actief te werken aan scholing gericht op specifieke ontwikkeling van competenties of vakmanschap. Scholing biedt een verbetering van het perspectief op de arbeidsmarkt. Samen met de veehouders wordt de scholingsbehoefte in beeld gebracht en wordt actief gezocht naar de best passende opleiding.

Scholingsvouchers

Scholingsvouchers zijn beschikbaar als tegemoetkoming in de kosten van de scholing. Zie voucherprogramma.

Onderdeel 4: Voorbereid naar nieuw ondernemerschap of werk

Voor veehouders die de keuze hebben gemaakt om op zoek te gaan naar nieuw werk is enige begeleiding wenselijk. Deze begeleiding kan uiteenlopend zijn, maar de focus ligt vooral op het op verzoek geven van sollicitatie-tips, ondersteuning bij het voorbereiden van gesprekken of het klankborden. Veehouders krijgen de mogelijkheid om hiervoor in direct contact te treden met ervaren adviseurs.

Samenwerking met diverse partners

In de uitvoering wordt nadrukkelijk de doelgroep betrokken en partners actief op de genoemde domeinen, zoals de Werkgeversservicepunten, het initiatief 'leren en werken' in Noordoost - Brabant, worden gesprekken gevoerd met Agriterra over de inzet van ervaren agrarische ondernemers in agrarische projecten in ontwikkelingslanden, zijn er contacten met het UWV.

Resultaten en effecten

Nog nader bepalen hoe groot deze aantallen zijn.

Kosten

De kosten bedragen indicatief € 100.000,=.

3.3 Collectieve sloop en asbestregeling

Inleiding

De komende jaren komen veel verouderde stallen leeg te staan. Vaak nog voorzien van asbestdaken. Vervanging (en verwijdering) van asbest en sloop van de vrijkomende stallen is om meerdere redenen urgent. Denk hierbij aan risico's voor de gezondheid, financiële risico's (aansprakelijkheid en opstal niet meer verzekeraar) en risico's voor de omgeving bij calamiteiten, illegale dumping van asbest en afwenteling op derden. Daarnaast kan sloop noodzakelijk (of gewenst) zijn om nieuwe ontwikkelingen op de vrijkomende locaties mogelijk te maken (aanleg zonneweide) en om ontwikkelingsruimte te creëren voor veehouders in het kader van staldering.

De opgave is groot in Brabant: circa 18 miljoen m² agrarisch asbest, naast nog enkele miljoenen m² op bedrijventerreinen en bij particuliere woningen. Door de omvang en risico's van asbestdaken en leegstaande stallen is dus sprake van een fors maatschappelijk probleem. Asbestsanering en sloop is echter primair een verantwoordelijkheid van de eigenaar zelf. Overige verantwoordelijkheden liggen bij het Rijk (wetgeving) en gemeenten (toezicht en handhaving). De provincie heeft hierin geen formele verantwoordelijkheden of bevoegdheden. Maar vanuit de maatschappelijke problematiek en het flankerend beleid ligt het in de rede dat de provincie hier een rol pakt. Niet via wetgeving of financiële regelingen, maar vooral stimulerend en faciliterend. Verschillende provincies hebben of werken aan een plan van aanpak die gericht is op versnelling van de asbestsanering.

De praktijk laat zien dat de meerwaarde vooral ligt op het vlak van informeren, stimuleren en ontzorgen van de eigenaren in het (complexe) proces van asbestsanering en sloop. De beslissing tot asbestsanering en sloop staat daarin niet op zichzelf, maar maakt (vaak een beperkt) onderdeel uit van het totaal aan investeringen op basis van de toekomstplannen van de agrariër. En moet dus ook passen bij de persoonlijke - en bedrijfssituatie. Financiële regelingen als tegemoetkoming in de kosten hebben hierin slechts een beperkte toegevoegde waarde.

ZLTO biedt een collectieve regeling voor asbestsanering die openstaat voor iedereen (dus niet alleen voor leden, voor niet-leden geldt wel een instapvergoeding). De collectieve regeling is gericht op het ontzorgen van de agrariërs. Noord-Brabant is verdeeld in 3 regio's/collectieven (west, midden, (zuid)oost). Voor iedere regio zijn er afspraken met een aannemer (inhoud, kwaliteit, kwantumkorting). Via ZLTO.nl/asbest, kan de agrariër zich vrijblijvend aanmelden. De betreffende aannemer in de regio komt met een offerte; ZLTO begeleidt het hele proces. Sloop maakt (nog) geen onderdeel uit van deze regeling.

Het organiseren van asbestsanering en sloop als onderdeel van het ondersteuningsnetwerk kan een bijdrage leveren aan een versnelling en mogelijk kunnen schaalvoordelen worden behaald, omdat:

- dit leidt tot meer bewustwording en de urgentie kan worden benadrukt;
- er maatwerk wordt geleverd: asbestsanering en evt. sloop worden meegenomen in een advies over of hulp bij de integrale bedrijfs-/toekomstplannen van de veehouder;
- in samenwerking met de gemeenten vraag en aanbod bij elkaar kunnen worden gebracht.

Doel

Het doel van georganiseerde sloop- en asbestverwerking als onderdeel van het flankerend beleid is drieledig:

1. het ontzorgen van veehouders bij asbestsanering en evt. sloop;
2. een bijdrage leveren aan een versnelling van het tempo in sloop en asbestsanering;
3. het behalen van schaalvoordelen en versnelling van procedures.

Doelgroep

De georganiseerde sloop en asbestsanering is primair gericht op de categorie veehouders die voornemens zijn te stoppen. Reeds leegstaande agrarische bebouwing (VAB's) en doorontwikkelaars vormen niet de primaire doelgroep, maar kunnen aanhaken bij de aanpak en activiteiten die onderstaand worden beschreven. De verwachting is dat de doorontwikkelaars asbestsanering en evt. sloop al in hun bedrijfsplanning hebben opgenomen.

Een aparte doelgroep is de oudere veehouders, waarvoor een aparte regeling wordt opgesteld (zie hoofdstuk 2).

Aanpak/ activiteiten

We pakken de georganiseerde sloop en asbestsanering op langs twee sporen. Dit in nauwe samenwerking met BPO speerpunt asbestdaken 2024. Voor de subsidieregeling sloop en asbest wordt verwezen naar hoofdstuk 2.

1. Een collectieve regeling voor asbestsanering en sloop. Het ligt voor de hand hierbij zoveel mogelijk aan bij bestaande initiatieven.
2. Het organiseren van vraag en aanbod via asbest- en slooppleinen. In een asbest- en sloopplein presenteren professionele partijen zich en adviseren over het gehele proces van de sanering van asbest, sloop en evt. herbestemming.

Door vraag en aanbod rond het gehele proces van asbestsanering, sloop en evt. herbesteding te organiseren worden veehouders voor een groot deel ontzorgd, maar blijft de verantwoordelijkheid bij de veehouder zelf.

Vanuit het ondersteuningsnetwerk ontstaat een beeld van de behoefte in een gemeente aan asbestsanering en te slopen stallen. Op basis hiervan kunnen vraag en aanbod gericht worden georganiseerd.

Op basis van een duidelijk beeld van de vraag in een gebied naar asbestsanering, sloop en herbesteding is wellicht een collectieve aanbesteding op gebiedsniveau mogelijk.

De gemeente is een belangrijke partij bij het sloop- en asbestplein i.v.m. procedures rond bestemmingsplanwijzigingen (versnelling, vereenvoudiging, verruiming). Door aansluiting van de gemeenten via het ondersteuningsnetwerk kunnen bestemmingsplanmogelijkheden integraal in een maatwerkadvies worden meegenomen.

Via een sloop- en asbestplein kan de kwaliteit worden geborgd, door alleen professionele partijen (certificering) deel te laten nemen.

Beide sporen versterken elkaar. Van een collectieve regeling van ZLTO kan gebruik worden gemaakt door veehouders die niet (willen) deelnemen aan een sloop- en asbestplein. Daarnaast kan een collectieve regeling van ZLTO onderdeel zijn van een sloop- en asbestplein.

Resultaten

- Aanhaken bij bestaande (collectieve) regelingen
- Mogelijkheid tot maatwerkadvies over asbestsanering, sloop en evt. herbesteding, passend bij de persoonlijke- en bedrijfssituatie van de veehouder.
- Organisatie van vraag en aanbod in gemeenten via het ondersteuningsnetwerk

Effecten

- Meer asbest is verwijderd.
- Minder verrommeling van het buitengebied
- Minder risico op criminele activiteiten in leegstaande stallen en minder risico op bedreiging van veehouders door criminelen.

Kosten

De kosten hebben betrekking op de ontwikkelfase 2017/2018 (opstellen, organisatie, partners betrekken) en de uitvoeringsfase 2018- 2021 (organisatie ontzorgen, bijvoorbeeld slooppleinen) en zullen nader worden geraamd.

3.4. Stal eraf zon erop

Door het groot aantal veehouders dat gaat stoppen komen er in het buitengebied veel stallen en erven leeg te staan. Om de sloop van de leegstaande stallen te stimuleren en veehouders een alternatief te bieden voor de leegkomende grond faciliteert de provincie het project "stal eraf zon erop".

Doel stal eraf zon erop

Dit project heeft als doel: Veehouders te ontzorgen door een aantrekkelijk perspectief te bieden voor het (leegkomend) erf en de sloop van stallen te stimuleren met het aanleggen van zonneweides of windparken.

Doelgroep

De doelgroepen zijn:

- Stoppende veehouder
- Ontwikkellende veehouder

Activiteiten

Voor het aanleggen van zonneweides moet een financieel haalbare businesscase worden opgesteld. Om ervoor te zorgen dat het project aansluit bij de specifieke kenmerken van de veehouder worden er twee varianten uitgewerkt:

Variant 1: In variant één wordt in de businesscase de aanleg van zonneweides gecombineerd met de sloop van de stal. In een vergelijkbaar project in de Achterhoek kwam het rendement uit op gemiddeld 3.52% en de terugverdientijd bedroeg 21 jaar. De veehouder wordt hierdoor niet meer geconfronteerd met hoge sloopkosten en lang lopende aflossingen en krijgt tevens een alternatief voor zijn leegstaande stallen.

Variant 2: In variant twee wordt alleen de aanleg van zonneweides meegenomen in de businesscase en niet de sloop van de stal. Er ontstaat zo meer rendement waardoor een (aanvullende) inkomstenbron wordt gegenereerd voor de veehouder. In deze variant is het ook mogelijk dat er een grootschalige zonneweide of een windpark wordt ontwikkeld door een collectief van veehouders (zie kader). Ontwikkellende veehouders zouden hier ook aan deel kunnen nemen. Het rendement varieert (afhankelijk van de financieringsconstructie) tussen 4.1% en 8.3% en de terugverdientijd tussen de 12,5 en 14.5 jaar.

Zonne- of windparken

Zonneparken of windparken kunnen als collectief worden ontwikkeld. De opbrengsten uit deze parken kunnen worden gebruikt om agrarische bedrijven te saneren en/of om te laten schakelen naar een meer duurzame landbouw. Er moet dan voor geïnvesteerd worden omdat het een aantal jaren duurt voordat er voldoende opbrengsten uit een dergelijk park komen. Als provincie (of de markt) zouden we kunnen overwegen om een voorinvestering te doen, om de sanering of omschakeling van agrarische bedrijven mogelijk te maken met het recht op een bepaald % van de winst uit een wind- of zonnepark, o.i.d.

Belangrijk hierbij is wel dat we ruimtelijke beleid hebben t.a.v. wind- en zonne-energie. Voor windenergie geldt specifiek provinciaal ruimtelijke plaatsingsbeleid (clustering van minimaal 3 turbines in zoekgebied, op of aansluitend aan (middel)zware bedrijventerreinen of in daarvoor aanvaardbare landschappen, e.e.a. onder voorwaarden van draagvlak en maatschappelijke meerwaarde. Deze maatschappelijke meerwaarde kan dan worden ingevuld door sanering of omschakeling van agrarische bedrijven). Er is binnen de Verordening ruimte de

Via het ondersteuningsnetwerk, de sloop- en asbestpleinen en de startbijeenkomsten (georganiseerd vanuit van werk naar werk) worden veehouders geattendeerd op het project "stal eraf zon erop/wind erop" en uitgenodigd om deel te nemen. Wanneer een veehouder zich aanmeldt wordt er gekeken welke variant het beste aansluit bij zijn specifieke situatie.

Wanneer meerdere veehouders zich hebben aangemeld worden de aanvragen gebundeld tot één project. Door de grotere schaal wordt het aantrekkelijker voor investeerders om in het project te participeren. Een ander voordeel is dat de aanleg van zonneweides zoveel mogelijk gestandaardiseerd wordt wat leidt tot lagere kosten.

De eerste stap is het opstellen van een projectplan waar beide varianten verder in worden uitgewerkt. Voor de uiteindelijke projectontwikkeling wordt er samen met de BOM gezocht naar commerciële partijen. Vervolgens wordt er gekeken naar de financiering en het aantrekken van vreemd vermogen. De businesscase wordt versterkt wanneer de stallen worden aangemerkt voor Staldering en daar een vergoeding voor ontvangen. Dit geldt ook voor veehouders die subsidie ontvangen voor sloop. Om de businesscase sluitend te krijgen zal er ook subsidie moeten worden aangevraagd vanuit de SDE+ regeling. SDE compenseert het verschil tussen de inkomsten per kWh en de productiekosten per kWh duurzame energie.

Beide varianten zijn volledig afhankelijk van de toekenning van SDE+ subsidie. Hoeveel er per kWh wordt uitbetaald wordt elk jaar opnieuw vastgesteld. De bedragen voor 2018 zijn nog niet bekend maar ECN heeft hierover wel al advies uitgebracht. Dit advies valt nadelig uit voor (kleinschalige) zonneparken. Daarnaast is er opgenomen dat de hoogte van de SDE bijdragen voor alle duurzame bronnen aanzienlijk wordt verlaagd. In hoeverre het advies wordt overgenomen heeft dus invloed op de haalbaarheid van dit project. De hoogte van de subsidie en het al dan niet toekennen daarvan zijn belangrijke succesbepalende factoren.

Resultaten

Het project wordt gefaseerd uitgerold. Zodra er voldoende geïnteresseerde veehouders zijn om een sluitende businesscase te vormen die interessant is voor investeerders wordt er een eerste project gestart met een doorberekende businesscase. In de volgende fase kunnen de ervaringen worden meegenomen van fase één en is er ruimte voor meer hectare afhankelijk van het animo. Hierdoor kan het project snel van start en kan bij een klein aantal veehouders snel over worden gegaan tot uitvoering.

Effecten

- Nieuw verdienmodel voor veehouders; past ook bij stoppende veehouders
- Meer sloop van stallen met als achterliggende effecten: meer asbest is verwijderd, minder verrommeling van het buitengebied en minder risico op criminele activiteiten in leegstaande stallen en minder risico op bedreiging van veehouders door criminelen.

Kosten

De kosten hebben betrekking op de ontwikkelfase 2017/2018 (opstellen, organisatie, partners betrekken) en de uitvoeringsfase 2018- 2021 (organisatie ontzorgen, bijvoorbeeld slooppleinen) en zullen nader worden geraamd.

Hoofdstuk 4. Kosten

Omschrijving	Bedrag in € (periode 2018- 2021)
Innovatieve stalsystemen: Bijdragen aan ontwikkeling First Moversregeling	5,0 mln. 2,5 mln.
Jonge boeren begeleiden aanvragen	Nader te bepalen
Investeringsfonds Krediet Risico-afdekking Fondsmanagementkosten	15 mln. 7,5 mln. Nader te bepalen
Ondersteuningsnetwerk	Nader te bepalen
Voucherprogramma	1,6 mln.
Voucherprogramma 60+	0,9 mln.
Stal er af - zon erop	Nader te bepalen
Collectieve sloop- en asbestsanering	Nader te bepalen
Bedrijfsbeëindigingsregeling veehouders	Nader te bepalen
Van werk naar werk	0,1 mln.
Onvoorzien	P.M.